

KAPITALNO DJELO O USMENOJ KAJKAVSKOJ KNJIŽEVNOSTI

(Ivan Zvonar: *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti*, III. dio, Hrvatska udruga „Muži zagorskoga srca“, biblioteka *Povijest hrvatske kajkavske književnosti*, Zabok, 2022.)

Razgovor o spomenutom djelu odvija se u kontekstu dviju limitirajućih činjenica: prva je da je riječ o **usmenoj književnosti**, spram pisane, a druga da je ta književnost još k tome i **dijalektna, kajkavska**.

Međutim, što se prve činjenice tiče, podsjetimo da je usmena književnost starija od pisane, ona je nastajala i prenosila se usmeno (agrafijsko njeno obilježje), i bila je zapisivana, kao okamenjen artefakt u nekom vremenu. U tom višestoljetnom procesu autori se najčešće nisu znali/bilježili pa smo je prozvali anonimnom, što je zapravo nonsens – umjetnost (riječ, pjesme, pjevanja) ne može stvoriti NITKO (a niti SVI, umjetnost je individualan čin); upravo poradi toga, dakle nezapisana autora, nju uobičajeno vezemo uz same zapisivače.

Glede druge činjenice: znamo, nakon Gajeve, ilirske akcije oba današnja, dotad **književna jezika** postala su narječja, nenormativni kodovi, no funkcionirala su otad (do danas vrlo uspješno) kao **jeziči književnosti**. U kojoj je mjeri, međutim, kajkavsko narječje postalo marginalizirano, pa i omalovažavano na komunikacijskoj razini, dostatno će biti navesti Krležin stav povodom 130. obljetnice hrvatskog narodnog preporoda:

„Sam fakat što su naši buditelji ilirske narodnojedinstvene književnosti odlučili da probude narodnu svijest iz mrtvila tako da su se odrekli svog narodnog imena i svoga jezika, uvjereni da se isključivo samo neopozivim odricanjem jezika i imena može ostvariti južnoslavenska, upravo sveslavenska sinteza u višem, nadnaravnom, oduhovljenom smislu, taj fakat odvaja ih bitno od sličnih romantičnih pokreta u svijetu. Kada se danas (kao što se uobičajilo) govori o ilirskom eksperimentu patetično, mislim da ne bi trebalo zaboraviti književnost (**usmenu i pisano**, op.) kajkavsko-čakavskog je-

zika koji pred nama leži više od stotinu godina mrtav...“

I malo dalje: „Upravo ilirsko odricanje hrvatskog imena i jezika (a podsjećam da kajkavski Hrvati u Mađarskoj, s lijeve obale Mure, i danas svoj govor zovu *horvatski*)“, dakle to odricanje „pretvorilo se kasnije u **superiority-kompleks** (masnije S.H.) spram Ilira-kajkavaca, naroda između Save, Drave i Kupe (amo bi trebalo ‘i Mure’, op.), koji susjedi nazivaju Bezjacima, jer upravo ova vulgarna bezjaština (...) pretvorila se u pojam čovjeka nemuštog, neotesanog, lukavog, prevejanog i priglupog, koji kao kekavac ili Wend i danas još vegetira bez nacionalne svijesti, kao bastard koji nema ni granica ni prošlosti...“

Vratimo se temi.

Znanstveno zanimanje za usmenu književnost znatno je rjeđe nego za pisanu (hrvatsku) književnost. U novije doba pored vrlo značajnog pristupa Maje Bošković-Stulli, u okviru zamašnog projekta *Povijest hrvatske književnosti* (knj.1., Usmena i pučka književnost, M. B-S. i Divne Zečević), a onda pak posebice valja izdvojiti znanstvene rezultate Tvrtka Čubelića, Josipa Kekeza i Stipe Botice. Međutim, osim kojih rasprava, nitko dosad nije ostvario pregled **usmene kajkavske književnosti** (isto tako niti čakavske). Tu je prazninu odlučio ispuniti mr. sc. Ivan Zvonar.

Zabočka udruga „Muži zagorskoga srca“ objavila je 3. knjigu *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti* varaždinskoga umirovljenog profesora Ivana Zvonara, jednog od najuglednijih poznavatelja kajkavske usmene i pisane (poglavito starije) književnosti. Knjiga je opsegom golema, obuhvaća preko 1.000 stranica (!), a k tome, to je treća po redu pod tim, zajedničkim naslovom: 1. knjigu, I. dio, Zvonar je objavio 2014. godine a obuhvaća kajkavsku

književnost „od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća“, a 2. knjigu, II. dio, 2016. godine, kojom je predstavio djelo akademika Vinka Žganca i njegovo doba.

Kad se nađemo pred ovakvim velebnim djelom, logično nam se upitati što je uzrok njegovom opsegu, koji je pristup u pitanju? Zapravo, Zvonar je u tom III. dijelu nastojao objediniti i uskladiti tri pristupa: prvi je **kronološki**, drugi **leksikonski** a treći **kritički**.

Glede prvoga jasno je da je autor u sve tri knjige predstavio, razumije se, na temelju vrlo opsežne građe i zapisa pojedinih znanstvenika, povijesni hod kajkavske književnosti, hod koji svjedoči o bogatoj baštini usmene književnosti, a koja je u određenom vremenu bila zapisana. Zapravo, ovim pristupom Zvonar je ukazao na vrlo važno obilježje književnosti, na međuprožimanje usmene i pisane; obje su, naime, odvijeka išle „ruku pod ruku“ – pisana se inspirirala usmenom, ova pak je time ostajala zapisana. Primjerice (da posegnemo najprije za nekajkavskim međuprožimanjem), već u kamenu međašu hrvatske pismenosti i kulture, na Bašćanskoj ploči (1100.) nalazimo zorne primjere: opat Držiha svoj kameni urezak počinje: *V ime Otca i Sina Svetago Duha*, što je odvajkada narodni **zaviv** prije početka kakvoga god posla (domaćica bi križem označavala hljeb kruha, uz ovakav zaviv, hižni gospodar bi bičalom pred zapregom prije odlaska na polje učinio znak križa, također uz ovaj zaviv); dalje, opat uvrštava i narodno **zaklinjaje**, **zakletvu**: *Da iže to poreče, kl'ni Bog i dvanaest apostola i četiri evanjelisti i svetaja Lucija, amen*, što je preuzeo iz narodne usmene komunikacije, u smislu stanovite ovjere rečenoga/napisanoga nakon kakvoga zaključenoga posla.

Prožimanje, dakako, pratimo i na kajkavskom tlu: tako će prva usmena popijevka datirati iz 13. stoljeća, *Narodil nam se Kralj nebeski*, božićna crkvena popijevka, koja se i danas pjeva u božićnom vremenu po našim crkvama (doduše, melodijski gotovo isto, a tekstovno uz više izmjena i štokavskih zamjenjenica); a da je stoljećima živjela, posebice među vjerničkim pukom, dokazom je da je zapisana tek 1593. u *Martjanskoj pjesmarici I.*, te druga verzija, po-

pularnija 1644. u *Pavlinskoj pjesmarici*. Riječju, tom je prvom knjigom Zvonar ostvario, pokazao usmenoknjiževni kajkavski kontinuitet.

Leksikonski pristup Zvonar je ostvario nizanem i opširnijim predstavljanjem niza imena, čiji je rad vezan uz usmenu kajkavsku popijevku. Tako je 1. poglavlje naslovio „Neposredni suradnici akademika Vinka Žganca“, njime su predstavljeni Marija Žganec (majka akademikova), Florijan Andrašec, Miroslav Vuk Croata, Zvonimir Bartolić, Jerko Bezić, Ivan Ivančan, Tvrtko Čubelić, Olinko Delorko i Ivan Mustač.

Drugo poglavlje glasi „Suvremenici Vinka Žganca koji su u svom znanstvenom radu posvećivali doličnu pažnju i kajkavskoj usmenoj poeziji“ a opširnije su predstavljeni Franjo Fancev, Olga Šojat, Maja Bošković-Stulli, Krešimir Mlač, Nikola Bonifačić Rožin, Ivan Grafenauer, Vilko Novak, Josip Dravec. U tom bloku Zvonar, posve s pravom izdvaja prostor za opširniju raspravu o pučkoj književnosti kao trećem književnom fenomenu, predstavljajući pritom znanstveni doprinos i pristup D. Zečević.

U trećem poglavlju, „Kajkavska usmena književnost nakon Vinka Žganca“ predstavlja djela Josipa Kekeza, Jože Skoka, Stjepana Hranjeca, Ivana Zvonara, Marije Novak i Elizabete Toplek.

Napokon, u četvrtom dijelu, pod naslovom „Prilozi“ („Znanost i usmena književnost – prožimanja i paralele“) autor opširnije spominje znanstvene doprinose Anđele Francić, Lidije Bajuk, Željka Kovačića i Vere Grgac. Pored samih tekstova koji se odnose na usmenu kajkavsku književnost, Zvonar je donio niz folklornih činjenica o materijalnoj i nematerijalnoj kajkavskoj baštini, osobito je uvrstio niz podataka o pojedinim tradicijskim poslovima, što pak je zahtijevao kontekst, nužan za doživljaj i razumijevanje pojedinih zapisa, ali ujedno i izuzetno važan za poznavanje (i memoriranje) podataka o narodnom ruralnom životu u ovom hrvatskom sjeverozapadu.

Razumije se, sav taj golemi materijal, ta respektabilna građa ne podrazumijeva samo Zvonarovo referiranje nego i njegov **kritički pristup** djelima i stavovima svakog od navedenih imena.

To su, barem najvažniji, ovi: on ukazuje na nedosljednosti u zapisu usmene izvedbe, na intervencije zapisivača; vrlo je kritičan prema samozvanim „autoritetima“ za kajkavsku usmenu književnost; ukazuje na pogrješke u bilježenju kaja, posebice njegovih samoglasnika; ispravlja leksik i tumači semantiku pojedinih riječi i izraza.

Osobitu je pozornost posvetio književnoj, to jest umjetničkoj kvalifikaciji usmene književnosti, poglavito raspravom „Pučka književnost kao treći književni fenomen ili zbroj književnoteorijskih nedoumica“. Njegov je stav, ukratko ovakav: termin „pučka književnost“ posve je neprikladan, prvo, jer je pomalo anakron (u smislu da se „puk“ tumači kao „narod“, a taj narod živi i u urbanim sredinama!) i drugo, da se njime vrjednuje – „pučko“ je manje vrijedno, nešto što je između pisane i usmene književnosti. No, kvalifikacija se ne određuje nazivom nego estetskom vrijednošću, pa, ili je neko djelo umjetnički vrijedno ili to nije, to je jedini kriterij! Problem je Zvonar aktualizirao uz studiju Divne Zečević, koja, usto, „pučku književnost“ naziva i „trećim književnim fenomenom“. Pored niza argumentiranih primjera (o neodrživosti pojma „pučki“), zanimljiv je jedan koji navodi Zvonar a odnosi se na suvremeno gledište:

„Pavao Pavličić je u zanimljivom tekstu *Pučka ili popularna književnost: jedno ili dvoje*, pokušao objasniti razliku između pučke i popularne književnosti, a za primjer je uzeo popijevku *Ajde Kato, ajde zlato...* Možda je to nezgodan izbor jer popijevka *Ajde, Kato, ajde zlato...*, koja se više nametnula melodijom nego tekstom, kao, uostalom i legendarna *Vehni, vehni fijolica...*, ili možda rjeđe citirane *Blijedi mjesec zagrlio zvijezdu Danicu... Kad naš brod plovi... Ulicama kružim...*, pripada starogradskim pjesmama koje su, u dobrom raspoloženju, rado pjevali, i još uvijek pjevaju, svi slojevi naše-

ga društva, od zemljoradnika do liječnika.

Sigurno je da su te popijevke bile, a i danas su popularne, a pučke mogu biti samo po tome što je socijalni raspon ljubitelja glazbe koji ih vole pjevati ili slušati vrlo širok, a **nikako zato što bi pripadale nekakvom trećem književnom fenomenu** (masnije S.H.).“

Tome bi se, tek za raspravu, moglo dodati i ovo: u „Vijencu“, u povodu 150. obljetnice rođenja Marije Jurić Zagorke, Lucija Ljubić – pišući o Zagorkinim *Jalnuševčanima* – autoricu kvalificira kao „pučku dramatičarku“(?).

Zaključno ovako.

Ovaj, treći dio, zajedno s prva dva, Zvonarovo je kapitalno, životno djelo! Tim trimama knjigama vrlo je uvjerljivo pokazao da je usmena kajkavska književnost (poglavito popijevka) posve jasna umjetnost riječi (pjevanja), umjetnost koja ima svoju respektabilnu dijakroniju i koja je opstala i opstajala stoljećima. Svatko tko se odsad bude laćao posla oko interpretiranja kajkavske usmene književnosti, morat će svakako konzultirati ovo vrijedno trotomno djelo. Autor je uspio objediniti sva dosadašnja znanstvena istraživanja i vlastite stavove te u respektabilnom dijakronijskom nizu pokazao da usmena kajkavska književnost, jasno, u zajedništvu s mlađom joj sestrom, pisanom, nije nikakva rubna dijakronijska pojava (što bi se, s obzirom na današnji status njenog jezika dalo zaključiti!), nego višestoljetna hrvatska umjetnička činjenica.

Odsad se, nedvojbeno, svaki nastavak znanstvenoga pristupa i usmenoj i pisanoj hrvatsko-kajkavskoj književnosti ne bi smio zamisliti bez tih knjiga. Zato – svako priznanje autoru i nakladniku!

Stjepan Hranjec